

DARIUSZ MILEWSKI¹

Instytut Historii

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0002-3255-7685

OPISANIE ZAŚLUBIN I WESELA KS. JANUSZA RADZIWIŁŁA Z MARIĄ LUPULÓWNĄ

A Description of the Wedding and Marriage Feast of Prince Janusz Radziwiłł and Maria Lupulówna

Polityka matrymonialna jako element budowania związków przyjaźni pomiędzy państwami czy możliwymi rodami, obserwowana w źródłach historycznych od najdawniejszych epok², nie była obca również w kontaktach polsko-mołdawskich. Z uwagi na dysproporcję rang królów polskich i gospodarów mołdawskich nie obejmowała ona małżeństw monarszych – jeśli nie liczyć przypadku córki Kiejstuta Ryngałły, będącej kolejno żoną księcia mazowieckiego Henryka, gospodarza mołdawskiego Stefana I, wołoskiego Mirczy Starego i znów mołdawskiego Aleksandra Dobrego³ – a roszczenia Bogdana III do ręki królowej polskiej Elżbiety stały się z powodu odrzucenia konkurów zarzewiem wojny⁴. Stosunkowo częste stały się za to koligacje pomiędzy rodami polskimi a mołdawskimi, przy czym zwykle obejmowały one małżeństwa córek gospodarskich z polskimi paniami⁵. Służyły one umocnieniu pozycji gospodarza i zapewnieniu sobie protekcji w Polsce, a odpowiadały też ambicjom kresowych magnatów. Najbardziej znane są oczywiście małżeństwa córek Jeremiego Mohyły (1595-1606), które przyniosły rodzinie gospodarza wymierne korzyści

¹ Dr hab. Dariusz Milewski, profesor w Katedrze Historii Nowożytnej Instytutu Historii UKSW. Zajmuje się historią wojskowości staropolskiej i kontaktami Rzeczypospolitej z Kozaczyzną, Osmanami i ich europejskimi lennikami. E-mail: d.milewski@uksw.edu.pl.

² Dość odwołać się choćby do poczynania faraona Amenhotepa III (1390-1353 p.n.e.) – zob. T. Wilkinson, *Powstanie i upadek starożytnego Egiptu. Dzieje cywilizacji od 3000 p.n.e. do czasów Kleopatry*, tłum. N. Radomski, Poznań 2021, s. 303-304.

³ Notabene zawarte w 1419 r. małżeństwo Aleksandra z Ryngałłą okazało się niedobre i niebawem zakończyło się rozwodem. Więcej na ten temat zob. J. Tęgowski, *Powiązania genealogiczne wojewodów mołdawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV-XV wieku*, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, 1993, t. 3, s. 64-65; I. Czamańska, *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań 1996, s. 81.

⁴ Rękę siostry obiecał gospodarowi Aleksander Jagiellończyk, lecz zmarł zanim doszło do małżeństwa. Jego następca Zygmunt Stary przychylił się do zdania Elżbiety i odmówił wydania jej za Bogdana. Szerzej na ten temat zob. M. Plewczyński, *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku. Tom I. Lata 1500-1548*, Zabrze 2011, s. 151-156.

⁵ Gdy w 1572 r. wyjątkowo zycieliwy Polsce gospodar Bogdan IV Lăpușeanu postanowił ożenić się z Jadwigą Tarłówną, opozycja wykorzystwała to do oskarżenia go o zdradę przed Osmanami i pozbawienia tronu – zob. D. Milewski, *Polsko-mołdawskie stosunki polityczno-wojskowe w latach 1538-1595*, Oświęcim 2022, s. 107-110.

polityczne. W interesie jego następców zięciowie Jeremiego podejmowali wyprawy zbrojne do Mołdawii w 1607, 1612 i 1615-1616 r.

Na tym tle dość osobliwie prezentuje się związek starszej córki Bazylego Lupula (1634-1653) Marii z ówczesnym podkomorzym wielkim litewskim księciem Januszem Radziwiłłem, niemającym wszak posiadłości w pobliżu granic mołdawskich i niemogącym bezpośrednio interweniować w interesie teścia. Co prawda istniały pewne precedensy w kontaktach litewskich Radziwiłłów z gospodarzami mołdawskimi. O względy Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna”, hetmana wielkiego litewskiego i dziadka ks. Janusza, zabiegał już Jeremi Mohyla⁶. Także pierwsza żona ks. Janusza, Katarzyna Potocka, była jako córka wojewody braclawskiego Stefana Potockiego i Marii Mohylanki wnuczką gospodarza Jeremiego. Niemniej, bezpośrednia koligacja magnata litewskiego, wówczas jednego z ulubieńców króla Władysława IV, z gospodarówną mołdawską była ewenementem w dotychczasowej praktyce.

Samo małżeństwo oraz towarzyszące mu konotacje polityczne – także związane z dojrzewającymi planami królewskimi podniesienia wojny przeciwko Osmanom, w czym Mołdawia miała odegrać swoją rolę – były już przedmiotem rozważań naukowych, dlatego nie będę poświęcać im większej uwagi⁷. Dla porządku przypomnę tylko, że po dłuższych zabiegach tak ze strony Janusza Radziwiłła, jak i Bazylego Lupula – który musiał uzyskać pozwolenie Porty – ślub w obrządku prawosławnym został zawarty w Jassach 5 lutego 1645 r. Głównym celebrazem był biskup metropolita kijowski Piotr Mohyla.

Ślub spotkał się z żywym zainteresowaniem współczesnych. Dbały o promowanie własnego rodu podkomorzy wielki litewski zaprosił na tę uroczystość wiele znakomitych osób, łącznie z królem Polski Władysławem IV oraz margrabią brandenburskim i księciem w Prusach Fryderykiem Wilhelmem, notabene kuzynem Radziwiłła⁸. Oczywiście sami monarchowie nie pojawili się w Jassach, poprzestając na przysłaniu posłów, jednak i to świadczyło o randze pana młodego. Wesele uczczono również panegirycznym, przygotowanym w Akademii Mohylańskiej w Kijowie przez Filipa Bajewskiego⁹. Jego opis sporządzili również reprezentujący księcia siedmiogrodzkiego Janos Kemény oraz Eberhardt Werner Happel¹⁰.

⁶ C.A. Bobicescu, *W poszukiwaniu wpływowych przyjaciół: korespondencja Jeremiego Mohyły z Krzysztofem Radziwiłłem „Piorunem” na tle pozostałej litewskiej korespondencji Mohyłów. Uwagi wstępne*, w: *Radziwiłlowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 61-76. Oryginalne listy gospodarza: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Radziwiłłów (dalej: AR), dz. III, nr 304.

⁷ Jako pierwszy opisał małżeństwo ks. Janusza jego XIX-wieczny biograf Edward Kotlubaj, wykorzystując przy tym wydawany przeze mnie rękopis: E. Kotlubaj, *Życie Janusza Radziwiłła*, Wilno–Witebsk 1859, s. 77-81. Spośród prac późniejszych historyków zob. D. Milewski, *Between a Magnate and a Cossack – Two Marriages of Vasile Lupu’s Daughters*, w: *Series Byzantina. Studies on Byzantine and Post-Byzantine Art*, red. W. Deluga, Warsaw 2008, t. 6, s. 45-55 i V. Constantinov, *Małżeństwo Marii Lupu z Januszem Radziwiłłem*, w: *Radziwiłlowie w służbie Marsa*, s. 151-159.

⁸ D. Milewski, *List Fryderyka Wilhelma do Janusza Radziwiłła w sprawie małżeństwa z gospodarówną mołdawską*, „*Saeculum Christianum*”, 26/2019, nr 2, s. 184-186. Stryk ks. Janusza, Janusz Radziwiłł (zm. 1620) był żonaty z Elżbietą Zofią Hohenzollern (zm. 1629), której przyrodni brat i margrabia brandenburski Joachim Fryderyk (zm. 1608) był pradiadem Fryderyka Wilhelma.

⁹ F.W. Bajewski, *Fortunatissimis sponis Illustrissimo Domino ac D. Ianussio Radziwil Sacr. Rom. Imper. Principi, Birzarum & Dubincorum Duci, M.D.L. Archicamerario [...] et Illustrissimae Dominae Mariae Illustrissimi Io Basilii Palatini et Despotae Moldaviae filiae*, [Kijów] 1645.

¹⁰ J. Kemény, *Memorii*, w: *Călători străini despre Țările Române*, t. 5, oprac. M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București 1973, s. 135-138; [E.W. Happel], *Căsătoria principelui Radziwill cu o domniță din Moldova*, w: tamże, s. 643-648; o autorstwie tego tekstu zob. L. Zabolotnaia, *Maria (Lupu) Radziwiłł. Viața privată în documente, scrisori și imagini*, Chișinău 2020, s. 33-34.

Jako wydarzenie z zakresu dziejów polityki i kultury spotkało się ono także z zainteresowaniem współczesnych i późniejszych historyków¹¹.

Jednym z elementów wspomnianej promocji rodu było przygotowanie opisu ślubu i wesela na potrzeby druku w *Theatrum Europaeum* – ukazującym się we Frankfurcie nad Menem od 1633 do 1738 r. dziełem historycznym, prezentującym najważniejsze wydarzenia epoki ujęte w cyklu kilkuletnim, prezentowanym w poszczególnych tomach. Było to poczytne i dobrze zilustrowane dzieło, obejmujące swym zasięgiem całą niemal Europę. Ukazanie się w nim informacji na jakiś temat świadczyło tak o ważności zaprezentowanej informacji, jak i nadawało jej większą rangę, co miało swoje znaczenie w dobie zwiększonego obiegu informacji i tworzącej się kultury medialnej¹².

Przygotowany – zapewne na zlecenie samego ks. Janusza – opis jego zaślubin i wesela z gospodarówną mołdawską powinien zgodnie z datą wydarzenia zostać wydrukowany w piątym tomie *Theatrum Europaeum*, obejmującym lata 1643-1647. Tak się wszakże nie stało, jakkolwiek wśród wieści z Polski znalazło się tam miejsce na opis ślubu króla Władysława IV z Marią Ludwiką Gonzaga de Nevers¹³. Tekst, którego łacińska wersja jest przedmiotem niniejszej edycji, wydrukowano w języku niemieckim dopiero w szóstym tomie tego wydawnictwa w ramach wieści z Polski dotyczących wydarzeń 1650 r. (zajmują one s. 1113-1123 w tym tomie)¹⁴. Po informacjach o inkursji tatarskiej na Mołdawię w 1650 r. znajduje się opis wesela ks. Janusza Radziwiłła z Marią Lupulówną, obejmujący s. 1117-1122. Warto zauważyć, że towarzyszą mu ilustracje przedstawiające hospodara Bazylego Lupula (s. 1115), jego córkę Marię (s. 1118) oraz księcia Krzysztofa II Radziwiłła, hetmana wielkiego litewskiego i ojca ks. Janusza (s. 1119)¹⁵. Portret samego ks. Janusza umieszczono wcześniej w tymże tomie (s. 373) przy opisie walk z powstaniem kozackim w 1648 r. Dodać należy, że wersja niemiecka trzyma się łacińskiego oryginału, będącego przedmiotem niniejszej edycji¹⁶.

Wydawca nie omieszczał zaznaczyć, że publikowany przezeń opis ukazuje się z opóźnieniem, gdyż jego łacińska wersja została dostarczona już po wydrukowaniu piątego tomu *Theatrum Europaeum* i wymagała przetłumaczenia na język niemiecki¹⁷. Tak więc przygotowany w otoczeniu ks. Janusza Radziwiłła opis jego wesela trafił do wydawców *Theatrum Europaeum* najwcześniej w 1651 r., kiedy to ukazał się piąty tom tego wydawnictwa. Być może jego powstanie i przesłanie do Frankfurtu nad Menem należy wiązać więc z akcją

¹¹ M. Costin, *Latopis ziemi moldawskiej*, w: tenże, *Latopis ziemi moldawskiej i inne utwory historyczne*, wyd. I. Czamańska, Poznań 1998, s. 179-180; E. Kotłubaj, *Życie Janusza Radziwiłła*, s. 77-81; A. Sajkowski, *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiętników*, Poznań 1981, s. 364-370; L. Zabolotnaia, *Maria (Lupu) Radziwiłł...*, s. 27-57.

¹² Więcej na ten temat już dla XVI w. na przykładzie metod kształtowania opinii o Osmanach zob. P. Tańkowski, „*Imago Turci*”. *Studium z dziejów komunikacji społecznej w dawnej Polsce (1453-1572)*, Lublin 2013, s. 27-45.

¹³ *Theatrum Europaeum* (dalej: TE), t. 5, Franckfurt am Mayn 1651, s. 855-860.

¹⁴ TE, t. 6, Franckfurt am Mayn 1663, s. 1113-1123.

¹⁵ Portret Marii Lupulówny wykorzystany w *Theatrum Europaeum* omówiła L. Zabolotnaia, *The History of the Private Life of Maria (Lupu) Radziwiłł Reflected in the Images of the Epoch*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia. Sectio M*”, 2017, t. 2, s. 212-213.

¹⁶ Przykładowo ostatnie łacińskie zdanie „Ipse cum nova sponsa Camieniecium suum rediit; et inde recta petit Varsaviam propter comitia quae interea temporis fuerant inchoata” w wersji niemieckiej brzmi: „Dar auff der Fürst Radziwił mit seinen jungen Braut den Weg vollends auff Camenec genommen, von dannen aber wegen dess damals anghend en Reichs-Tags gerad auff Warschau gereyset” (TE, t. 6, s. 1122; zachowano oryginalną pisownię).

¹⁷ TE, t. 6, s. 1117.

propagandową podjętą przez hetmana litewskiego dla uczczenia jego zwycięskiej kampanii 1651 r., uwieńczonej zajęciem Kijowa i połączeniem się z wojskami koronnymi pod Białą Cerkwią¹⁸.

Nierozstrzygniętą kwestią pozostaje autorstwo tekstu. Gdyby powstał on na świeżo po ślubie, możnaby wziąć pod uwagę zmarłego w 1646 r. Piotra Kochlewskiego, swego czasu kanclerza na służbie ojca ks. Janusza – jakkolwiek porównanie pisma przemawia na niekorzyść tej hipotezy¹⁹. Problemu nie rozstrzygają również biografowie Janusza Radziwiłła i Marii Lupulówny, piszący o ich mołdawskim mariażu²⁰. W grę mogą wchodzić reprezentujący ks. Janusza w przedślubnych rozmowach z hospodarem Jan Mierzeński bądź Hrehory Mirski albo pośredniczący w przekazywaniu listów między księciem a narzeczoną ks. Szycik²¹. Autorem mógłby być też Samuel Przypkowski, biografista ks. Janusza²². Dotychczasowa kwerenda w archiwum radziwiłłowskim nie przyniosła rozstrzygnięcia tego problemu²³.

Rękopis tego opisu, będący przedmiotem niniejszej edycji, zachował się w zbiorach warszawskiego Archiwum Głównego Akt Dawnych, w dziale XI „Dokumenty Familijne” zespołu Archiwum Radziwiłłów. Dział ten obejmuje akta osobiste, rodzinne i majątkowe Radziwiłłów wytworzone w latach 1446-1938. Pod sygnaturą 39. znajdują się materiały dotyczące ks. Janusza Radziwiłła, powstałe w latach 1628-1663 i zgromadzone w księdze liczącej 145 stron. Opis ślubu księcia z gospodarówną mołdawską znajduje się na stronach 37-48. Na s. 49 znajduje się adnotacja: „Genealogie XX. domu Radziwiłłów”. Tekst został napisany po łacinie i opatrzony notką „Ad Annum 1645”. Późniejszy archiwista opatrzył tekst tytułem polskim „Opisanie zaślubin i wesela ks. Janusza Radziwiłła z Marią Mohylanką księżniczką wołoską”, umieszczając go na prawym marginesie pierwszej strony. Tytuł ten zachowuję w niniejszej edycji, zwracając wszakże uwagę na nieściśłość i anachronizm językowy. Nieściśłością jest nazwanie Marii Lupulówny Mohylanką – nie miała ona nic wspólnego z tą znaną w Polsce rodziną gospodarów mołdawskich. Anachronizmem jest użycie słowa „wołoski” dla określenia Mołdawii – zgodnie z nomenklaturą stosowaną w Polsce jeszcze w XIX w.

Warto wspomnieć, że wydawane niniejszym „Opisanie zaślubin i wesela...” stało się podstawą dla rekonstrukcji tych wydarzeń przez Edwarda Kotłubaję. Do rękopisu tego – mimo podjętych poszukiwań – nie dotarł natomiast Alojzy Sajkowski, który w swoim

¹⁸ Kampanię ks. J. Radziwiłła w 1651 r. upamiętniły m.in. niemiecki druk opisujący zwycięstwo pod Łojowem oraz medal ukazujący zajęcie Kijowa – zob. H. Wisner, *Janusz Radziwiłł 1612-1655. Wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, Warszawa 2000, s. 143-147.

¹⁹ AGAD, AR, dz. V, nr 6956 (korespondencja P. Kochlewskiego); M. Jarczykowa, *Ręka sekretarza Radziwiłłów birzańskich: marginalia Piotra Kochlewskiego*, w: *Marginalia w książce dawnej i współczesnej*, red. B. Mazurkowska, Katowice 2019, s. 221-243; też, „Papirowe materie”. *O działalności pisarskiej sekretarza Radziwiłłów birzańskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Katowice 2006; U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001, s. 152-165 (przeгляд sług ojca ks. Janusza).

²⁰ E. Kotłubaj, H. Wisner, *Janusz Radziwiłł...*, s. 71-76; L. Zabolotnaia, *Maria (Lupu) Radziwiłł...*, s. 60-61 i 151-161, gdzie ponownie skupia się na omówieniu portretu Marii Lupulówny zamieszczonego w *Theatrum Europaeum*.

²¹ H. Wisner, *Janusz Radziwiłł...*, s. 74; K. Żojdź, *Jan Mierzeński klient i rezydent Bogusława Radziwiłła w latach 1656-1665*, Oświęcim 2012, s. 61-62 (tamże o politycznych korzyściach małżeństwa); L. Zabolotnaia, *Maria (Lupu) Radziwiłł...*, s. 28-29, 33.

²² U. Augustyniak, *Dwór i klientela...*, s. 175.

²³ Przejrzano pozostałą dokumentację zgromadzoną w AGAD, AR, dz. XI, nr 39 jak też korespondencję hospodara i jego córki (AR, dz. III, nr 309 i 310; AR, dz. IV, teka 16, kop. 186, nr 249, AR, dz. V, nr 9005a) oraz J. Mierzeńskiego, H. Mirskiego i Samuela Przypkowskiego (AR, dz. V, nr 9646, 9752 i 12600).

znakomitym skądinąd studium oparł się na polskiej relacji ze ślubu Janusza Radziwiłła i Marii Lupulówny, przechowywanej w Bibliotece Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk²⁴. Również Lilia Zabolotnaia uznała, że tekst najprawdopodobniej zaginął²⁵. Tym bardziej zasadne wydaje się więc przypomnienie tekstu z Archiwum Radziwiłłów.

Edycję przygotowano zgodnie z zaleceniami *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, Wrocław 1953 (opracowanej przez Kazimierza Lepszego). Uzupełnienia od wydawcy podano w nawiasach kwadratowych. Przypisami merytorycznymi opatrzone występujące w tekście osoby i miejscowości, przy czym w razie ponownego wystąpienia danej osoby, podano jej nazwisko w nawiasie kwadratowym, gdy z kontekstu nie wynikało jednoznacznie, o kogo chodzi. W przypadku niemożności zidentyfikowania osoby, zrezygnowano z opatrywania jej przypisem. Skróty występujące w tekstach rozwiązano – np. D., M.D.L. jako Dominus, Magnus Ducatus Lithuaniae itp.

Edycja źródła

Oryg.: *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, dz. XI, nr 39, s. 37-48*

Tytuł: *Opisanie zaślubin i wesela ks. Janusza Radziwiłła z Marią Mohilanką księżniczką wołoską*

[37]

Ad annum 1645.

Princeps Radzivilius ante biennium uxore, quae erat ex Antiquissima et Illustrissima Potociorum Familia, Neptis Laudatissimi illius et Potentissimi olim Walachiae Principis Jeremiae orbatus²⁶, dum ad secunda vota animum inclinat et pacem sibi quaerit socium, ex consilio amicorum coniunctionem Domus Moldavicae ambire constituit. Erat in illa filia Principis Basili²⁷, natu maior, dote copiosissima affinitatibus potentissima moribus laudatissimis, omnibusque illis instructa praerogativis, quae ad talem nexum allicere homines solent. Ergo communicata cum Matre consilio Serenissimi Regis Vladislai experiri, mentem aggreditur, ut pote Principis sibi faventissimi. Nec aliter decuit, tum ab hunc privatum respectum, tum ab publicum ne talis coniunctio cum Principe extraneo, et ob potentiam clientelamque Imperii Turcici suspecto, invidiam [38] vel odium ipsi conciliaret. Explorato igitur Regis animo, cum inventioni suae faventem esset expertus, eius favore et commendatiis usus Regni itidem Vicecancelarii Trzebinii episcopi Przemysliensis²⁸ (qui in legatione Turcica amicitiam cum illo Moldaviae Principe contraxerat eiusque maxime auxilio omnia ex toto in Porta Ottomanica expedierat) opera adiutus, rem aggreditur.

²⁴ BPAN Kórnik, rkps 201, k. 501-502; zob. A. Sajkowski, *Staropolska miłość*, s. 366-370 (autor przytacza tam z niewielkimi opuszczeniami tekst rękopisu kórnickiego).

²⁵ L. Zabolotnaia, *Maria (Lupu) Radziwiłł...*, s. 41-42.

²⁶ Katarzyna Potocka (zm. 1642), pierwsza żona Janusza Radziwiłła, córka wojewody braclawskiego Stefana Potockiego; po matce Marii była wnuczką hospodara moldawskiego Jeremiego Mohyły.

²⁷ Bazyli Lupul (rum. Vasile Lupu, zm. 1661), hospodar moldawski 1634-1653.

²⁸ Aleksander Trzebiński (zm. 1644), poseł do Imperium Osmańskiego w 1633-1634, biskup przemyski od 1642, podkanclerzy koronny od 1643.

Ei in totum consummandae id re stare videbatur, ut promotio Principis alicuius extranei Moldavis amici, accederet. Transylvaniae ergo Princeps Rakocius²⁹ defuncto olim Christopho Radzivilio³⁰ Principis moderni Parenti amicissimus, in consilii partem vocatus: missis duobus fidelissimis Principis aulicis Sieninscio³¹ et Ottenhausio³², quibus mandatum, ut re cum Transylvano communicata, per illius ditiones Moldaviam ingressi rei tractationem auspicarentur. Sed sicut in omnibus magnis negotiis non absunt difficultates [39], ita hoc quoque usu venit, ob duorum Principum Moldavi et Transylvani similitates mutuas, quibus factum, ut res utrinque per ambiges ageretur. Itaque Princeps Radzivilius proprium negotium solus per suos agere aggressus, recta ad Principem Moldaviae praedictos duos aulicos destinat, amicitiam offert, atque hoc modo res coepit, quam ab initio suo cedere felicius: Licet enim ex Polonia variae fuerint difficultates interiectae vel invidentium talem fortunam, vel suas partes agentium (imo dicebatur^{33a} Magnum quoque Moschorum Ducem idem matrimonium cogitasse), tamen Deo sic dirigente res feliciter est confecta. Missus namque a Principe Radzivilio Dominus Mirscius excubiarum Magni Ducatus Lithuaniae Generalis Praefectus³⁴, una cum Domino Mirzinscio³⁵ intimorum Principis consiliorum conscio^{36b}, qui annulum detulere sponsalium cum variis pretiosisque donariis aliis: pro Principe [Bazylego Lupula] gladius [40] fuit aureus, bombardae artificiosissimi operis, horologia quoque varia. Pro virgine vero cimelia pretiosa et diversa ex suocino vasa, scriniola specula. Uxori etiam Principis³⁷ filiisque³⁸ munera pro cuiuscunque conditione fuere oblata. Post ea sponsalitia fuere a legatis pro Principe absoluta, qui feliciter reduces imaginem virginis attulerunt.

Illos subsecuti sunt Moldaviae Principis legati: Dominus Katardzi³⁹ visternik (quod Magnum Thesaurarium denotat) et Dominus Iwanowicz⁴⁰ spatar sive ensifer, qui cum annuli pretiosarumque donarum ac ornamentorum Turcicorum oblatione sponsalitia nomine virginis [Marii Lupulówny] consummarunt. His confectis Princeps Radzivilius, de successu securus,

²⁹ Jerzy I Rakoczy (węg. I. Rákóczi György, zm. 1648), książę siedmiogrodzki 1630-1648.

³⁰ Krzysztof Radziwiłł (zm. 1640), wojewoda wileński od 1633, hetman wielki litewski od 1635, ojciec Janusza Radziwiłła.

³¹ Zapewne Paweł Sienicki, towarzysz nadwornej chorągwi kozackiej Janusza Radziwiłła.

³² Zapewne Jan Ottenhauz (Ottenhaus, Ottenhausen, zm. przed 1656), od 1654 oberszterlejtant piechoty cudzoziemskiego autoramentu w armii litewskiej.

³³ ^a *Wyraz dopisany na marginesie na miejsce zakreślonego i nieczytelnego innego wyrazu.*

³⁴ Hrehory Mirski (zm. 1661), strażnik wielki litewski w latach 1635-1656.

³⁵ Jan Mierzeński (zm. 1665), zaufany sługa Radziwiłłów, późniejszy podstoli wołkowyski (1647/1648-1653) i marszałek wilkomierski od 1653.

³⁶ ^b *Wyraz dopisany na marginesie na miejsce zakreślonego i nieczytelnego innego wyrazu.*

³⁷ Katarzyna Lupulowa (zm. 1666), zwana Czerkieską, druga żona Bazylego Lupula.

³⁸ Rozanda (rum. Ruxandra, zm. 1686) z pierwszego małżeństwa Bazylego Lupula i jego dzieci z Katarzyną: Stefan (rum. Ștefăniță, zm. 1661, w latach 1659-1661 gospodar Moldawii), Jan (rum. Ioan, zm. 1648) i Aleksander (rum. Alexandru, zm. 1648).

³⁹ Być może Iordache Cantacuzino; jego poprzednik Necula Catargi, wisternik (podskarbi) moldawski zmarł w 1640 r.; zob. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, secolele XVI-XVII*, București 1971, s. 369-370.

⁴⁰ Toderășco Ianovici, wielki logofet w latach 1643-1650. albo jego syn Andreiaș Ianovici, wzmiankowany na urzędzie spatar (miecznika) moldawskiego w 1646 r.; zob. N. Stoicescu, *Dicționar...*, s. 409.

ad iter se accingit, et Serenissimo Rege valedicto Camenecio Litthuanorum⁴¹ 12 Januarii solvit, recta Moldaviam per Leopolim⁴² et Camenecium Podoliae⁴³ petiturus.

In itinere divertit Brodas⁴⁴, ad [41] supremum Regni Generalem Castellanium Cracoviensem Koniecpolium⁴⁵, a quo humunissime exceptus et optimo consilio, tanquam amicissimo sui, munitus, iter continuavit. Periculi illud plenissimum fuit, propter interiectos Tartarorum campos, quorum non frustra metuebatur insultus, in reditu inprimis tanquam hominum praede insiantum. Sed securitati hac in parte Principis et ex hac occasione Reipublicae quoque consulturus Castellanus Cracoviensis [Stanisław Koniecpolski], milites omnes quam citissime evocatos ad limites Moldaviae, qua Principi transitus et Tartaricis copiis accessus patebat, disposuit.

Die 27 Januarii Cameniecium Princeps venit, ubi legatos vanis se praestilantes invenit, ex quorum comitatu assistentium sibi numerum ad aliquot centena adauxit. Castellani Cracoviensis [Stanisława Koniecpolskiego], Palatini Cracoviensis⁴⁶, Ducis Domini in Ostrog⁴⁷, Jeremiae Ducis in Visniovice⁴⁸, utriusque etiam Archiepiscopi legati [42] singuli, centum ad minimum equitibus instructi venere. Principis vero aula numerosissima, constabat aulicis sexaginta, quorum quilibet ad minimum decem famulos habebat, sub vexilio aulicae juventutis numerabantur equi duocenti, Cosacorum totidem ut et Dragonum. Pedites Germanici et Hungarici adfuere quadringenti, quos secuta omnis turba caetera armata, ad numerum quingentorum.

Et cum tali quidem probissime instructo Princeps 29 Januarii ingressus Moldaviam, primam stationem Chotini⁴⁹ habuit, quem locum ante annos 16 victoria per Vladislaum IV Regem a Turcis obtenta, nobilitavit⁵⁰. In ripa fluminis Tyrae⁵¹ excepturi Principem praestolorumque Magnates Moldaviae: dominus Toma⁵² Dwornik sive Inferioris Moldaviae administrator, dominus Jordaki⁵³ Szatar^{54c} quod castrorum metatorem significat, cum quatuor peditum et sex equitum cohortibus. Inde Princeps Iassas⁵⁵ dresidentiam Principum Moldaviae^{56d} [43] post quartam stationem ingressus est. Habuit obviam ad miliare unum ipsum Moldaviae Principem [Bazylego Lupula] cum legatis Transylvanicis et cum exercitu duodecim millium ex variis nationibus collectorum. Salutatione invicem humanissime facta,

⁴¹ Kamieniec Litewski (biał. Кáменец), miasto w województwie brzeskolitewskim.

⁴² Lwów, stolica województwa ruskiego.

⁴³ Kamieniec Podolski, stolica województwa podolskiego.

⁴⁴ Brody, miasto w województwie ruskim, w XVII w. własność Koniecpolskich.

⁴⁵ Stanisław Koniecpolski (zm. 1646), kasztelan krakowski od 1633 i hetman wielki koronny od 1632.

⁴⁶ Stanisław Lubomirski (zm. 1649), wojewoda krakowski od 1638.

⁴⁷ Władysław Dominik Zasławski-Ostrogski (zm. 1656), koniuszy wielki koronny od 1636, późniejszy wojewoda sandomierski 1645-1649.

⁴⁸ Jeremi ks. Wiśniowiecki (zm. 1651), późniejszy wojewoda ruski od 1646.

⁴⁹ Chocim, miasto nad Dniestrem, w XVII w. pograniczna twierdza moldawska.

⁵⁰ Datowanie nieprecyzyjne, odnosi do roku 1629, kiedy nie było poważniejszych walk. Chodzi najpewniej o obronę Chocimia przed Turkami w 1621 r. z udziałem królewicza Władysława Zygmunta.

⁵¹ Tyras, antyczna nazwa Dniestru.

⁵² Toma Cantacuzino, wielki dwornik Ziemi Dolnej (rum. vornic), czyli sędzia generalny południowej Mołdawii.

⁵³ Iordache Cantacuzino, szatar wielki, czyli oboźny, zarządzający namiotami hospodara i bironią.

⁵⁴ ^c *W oryginale „Szatar” przekreślone i na marginesie dopisane: Jordaki Szatar.*

⁵⁵ Jassy (rum. Iași), ówczesna stolica Mołdawii.

⁵⁶ ^{d-d} *Wyrazy przekreślone i napisane ponownie na s. 43.*

oblatus Principi Radzivilio equus est, et donatus is, cui ipse Princeps Moldaviae insederat, pulcherrime et pretiosissime psaleratus.

In adventum effusa plebs gestu et voce gratulabunda. Turcici vero equites strenuissimi, quorum in aula Moldavica certus semper numerus alitur, agilitatem suam equorum decursibus ostentabat. Vidisses ibi invicem sese insequentes et tela Turcica more vibrantes; vidisses eosdem mira corporis agilitate id his^{57e} evitantes et declinantes, telaque volantia manu vel excipientes vel depellentes. Alias vidisses in pleno cursu sine omni manuum adminiculo equos insilire. Tela eiecta in ipso cursu de terra corpore inflexo non sine stupore sustollere. [44] Videre quoque fuit nonnullos velocissimo impetu equorum invicem collisos, deiectis epsippiis equisque prostratis, non sine noxa tamen omni erectis terram pedibus excipere. Janitzeri etiam Turcici et stipatores corporis Principis pedestres, praeliorum et pugnarum simulachra exhibebant non sine iucundo spectaculo; dum bombardae plus solito oneratae explodentes, concussis maxillis semineres fere prosternerent. Aderant et Histriones Turcis Dervisii vocati, qui baculis excelsis sublata varia musica instrumenta impellebant, quidem nudi gladiis vel sagittis et cultris, manus, pedes et latera perfixi.

In aditu Arcis machinae maiores explodebantur summo fragore. Casus quoque tulit, ut pedissequs Principis (peik illis dicitur^{58f}) ante Principis equum frusto ruptae machinae tormenturiae occisus caderet. Die 5 Februarii nuptiae celebratae in templo Graecorum absente secundum morem gentis Principe Parente. Copulam administravit Archiepiscopus Kiioviensis, Petrus Metropolitanus totius [45] Russiae ex Familia Mohilarum⁵⁹, quae antehac Moldavis imperitavit, iam in Poloniam ob odium Turcae se recepit et iure indigenatus gaudet; adiuvit quoque ceremoniam Moldavicus Metropolitanus⁶⁰. Adfuere Legati Regius⁶¹, Electoris Brandenburgici⁶², Ducis Curlandiae⁶³, Principis Transylvaniae⁶⁴ [Jerzego I Rakoczego] et Valachiae⁶⁵, Patriarchae Constantinopolitani⁶⁶ et Senatorum Regni atque Magni Ducatus Lithuaniae permulti. Sequenti die altero et tertio, munera more solito offerebantur. Primo quidem die a Rege [Władysława IV], Principibus exteris et Senatoribus; altero a Principe Moldaviae [Bazylego Lupula] et eius gentis Spiritualibus et Magnatibus; tertio vero a Civitatibus tam Transylvanicis quam Moldavicis.

Apparatus nuptiarum fuit Regius et qui summum Monarcham decere posset. Praeter mensas publicas instructissimas, quibus quisque pro conditione suo adhibitus, in privatis quoque aedibus cuilibet hospitem quantum peteret a Domino domus suppeditabuntur: annumerata etiam [46] singulis hebdomadis certa pecunia summa, coeteris minoris serviti ad

⁵⁷ e *Lekcja niepewna.*

⁵⁸ f *W oryginalne skróto „peik illis dr”; w tłumaczeniu niemieckim: „so man Piek nennet”. Chodzi o pajuka.*

⁵⁹ Piotr Mohyla (zm. 1647), prawosławny biskup metropolita kijowski od 1632, święty Cerkwi prawosławnej.

⁶⁰ Warlaam (Vasile Moțoc, zm. 1657), prawosławny biskup metropolita mołdawski w latach 1632-1653.

⁶¹ Przedstawicielem króla Władysława IV na ślubie J. Radziwiłła był starosta śniatyński Piotr Potocki (zm. 1648).

⁶² Fryderyk Wilhelm Hohenzollern (zm. 1688), od 1640 margrabia brandenburski i książę w Prusach.

⁶³ Jakub Kettler (zm. 1682), książę Kurlandii w 1638 i od 1642.

⁶⁴ Księcia siedmiogrodzkiego reprezentował János Kemény (zm. 1662), ówczesny hetman siedmiogrodzki, zob. M. Costin, *Latopis...*, s. 180.

⁶⁵ Mateusz Basarab (rum. Matei Basarab, zm. 1654), gospodar wołoski od 1632. Na ślubie J. Radziwiłła z M. Lupulówną reprezentowali go wielki logofet Radu Cocorâncu i wielki spatar Diicu Buicescu – zob. M. Costin, *Latopis...*, s. 180.

⁶⁶ Parteniusz II (zm. 1651), patriarcha Konstantynopola 1644-1646 i 1648-1651.

lixas usque et calones. Duravit haec solemnitas 12 diebus cum omni genere festivissimarum solemnitatum. Atque culitus mensae ad horas octo vel novem continuebatur: fallentibus tempus Musicis Turcicis, quos ab aula ipsius Imperatoris⁶⁷ missos habuit.

Interveniebant comoedi, histriones, baiulatores, luctatores, gladiatores et varia hominum spectacula exhibentium genera. Introducebantur saltus virorum et foeminarum Turcicarum et ex Circassia, iique satis lepidi et lascivi. Introducebantur machinae arcium et navium, quae oppugnabantur et expugnabantur, visebantur quoque variae monstrorum et animalium formae, sistebantur Gigantes qui Leones et Elephantes debellabant. Alii prodibant ingentis modis saxa portantes, quos alii ventri impositos ictibus malleorum ferreorum concuti et confringi sustinebant. Inventus quoque quidam est, qui ingentem molarem lapidem comae capitis (quod capillis paucis exceptis vasum erat) [47] alligatum, saltans tam velociter circumgyrabat, ut lapis oculos spectantium fugeret, non sine circumstantium metu et certissimo periculo, si coma ista violentia motus illius avulsa fuisset. Funambuli quoque partes suas strenue obibant ex summitatibus turrium ad ima delapsi tanta agilitate, ut vix in Gallia Germaniaeque tales ipsis conferendi inveniantur. Adstabat autem Principis Thesaurarius, qui singulis comoedis post rem bene actam, promise gentis ad pedes Principem devolutus et fimbriae vestis osculo facto, pecuniam distribuebat nonnullis sercia et pannos largiebatur.

Sponsa vero et Principis uxor atque aliae foeminae Magnatum publicae abfuerunt mensae, solae extra virorum praesentiam solemnitatibus suis vacantes, prout gentis illius fert consuetudo. Sic ergo feliciter conclusis nuptiis discessus est 16 Februarii comitante Principe et uxore ad miliare unum, deducente autem fratre Principis⁶⁸ atque Terrarum Marum Generali et etiam Domius Ureki⁶⁹ et Principis sorore Chotimum usque. Hos Princeps [48] Radivilius Camenetiam tribus miliaribus Chotimo distantem secum abduxit et largiter donatos dimisit. Ipse cum nova sponsa Cameniecium suum rediit; et inde recta petiit Varsaviam propter comitia quae interea temporis fuerant inchoata⁷⁰.

⁸⁸Haec, quocumque modo inserenda sunt Theatro Europaeo, licet ad annum 1645 antecedentis voluminis pertineant addaturque effigies Moldaviae Principis, atque filiae eius^{71g}.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

- Archiwum Radziwiłłów, dz. III: 304, 309, 310; dz. IV: teka 16, kop. 186, nr 249; dz. V: 6956, 9005a, 9646, 9752 i 12600; dz. XI: 39

Źródła drukowane

Costin M., *Latopis ziemi moldawskiej*, w: tenże, *Latopis ziemi moldawskiej i inne utwory historyczne*, wyd. I. Czamańska, Poznań 1998, s. 99-255

⁶⁷ Ibrahim I (zm. 1648), sułtan turecki od 1640.

⁶⁸ Jeden z braci Bazylego Lupula: Jerzy (rum. Gheorghe) Coci, wielki paharnik moldawski albo Gavril Coci, hetman moldawski.

⁶⁹ Grzegorz (rum. Grigore) Ureche (zm. 1647), bojar i kronikarz moldawski, wykształcony w Polsce.

⁷⁰ Sejm zwyczajny w Warszawie, obradujący od 13 II do 27 III 1645.

⁷¹ ⁸⁸ *Dopisek u dołu karty sporządzony inną ręką.*

- Bajewski F.W., *Fortunatissimis sponis Illustrissimo Domino ac D. Ianussio Radziwil Sacr. Rom. Imper. Principi, Birzarum & Dubincorum Duci, M.D.L. Archicamerario [...] et Illustrissimae Dominae Mariae Illustrissimi Io Basilii Palatini et Despotae Moldaviae filiae*, [Kijów] 1645.
- [Happel E.W.], *Căsătoria principelui Radziwill cu o domniță din Moldova*, w: *Călători străini despre Țările Române*, t. 5, oprac. M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București 1973, s. 643-648.
- Kemény J., *Memorii*, w: *Călători străini despre Țările Române*, t. 5, oprac. M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București 1973, s. 128-144.
- Milewski D., *List Fryderyka Wilhelma do Janusza Radziwiłła w sprawie małżeństwa z hospodarówną mołdawską*, „Saeculum Christianum”, 26/2019, nr 2, s. 184-186.
- Theatrum Europaeum*, t. 5 i 6, Franckfurt am Mayn 1651 i 1663.

Opracowania

- Augustyniak U., *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001.
- Bobicescu C.A., *W poszukiwaniu wpływowych przyjaciół: korespondencja Jeremiego Mohyły z Krzysztofem Radziwiłłem „Piorunem” na tle pozostałej litewskiej korespondencji Mohyłów. Uwagi wstępne*, w: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 61-76.
- Constantinov V., *Małżeństwo Marii Lupu z Januszem Radziwiłłem*, w: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 151-159.
- Czamańska I., *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań 1996.
- Jarczykowa M., „Papirowe materie”. *O działalności pisarskiej sekretarza Radziwiłłów birzańskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Katowice 2006.
- Jarczykowa M., *Ręka sekretarza Radziwiłłów birzańskich: marginalia Piotra Kochlewskiego*, w: *Marginalia w książce dawnej i współczesnej*, red. B. Mazurkowa, Katowice 2019, s. 221-243.
- Kotlubaj E., *Życie Janusza Radziwiłła*, Wilno–Witebsk 1859.
- Milewski D., *Between a Magnate and a Cossack – Two Marriages of Vasile Lupu’s Daughters*, w: *Series Byzantina. Studies on Byzantine and Post-Byzantine Art*, red. W. Deluga, Warsaw 2008, t. 6, s. 45-64.
- Milewski D., *Polsko-mołdawskie stosunki polityczno-wojskowe w latach 1538-1595*, Oświęcim 2022.
- Plewczyński, *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku. Tom I. Lata 1500-1548*, Zabrze 2011.
- Sajkowski A., *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiątek*, Poznań 1981.
- Stoicescu N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, secolele XVI-XVII*, București 1971.
- Tafiłowski P., „*Imago Turci*”. *Studium z dziejów komunikacji społecznej w dawnej Polsce (1453-1572)*, Lublin 2013.
- Tełgowski J., *Powiązania genealogiczne wojewodów mołdawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV-XV wieku*, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, 1993, t. 3, s. 45-66.
- Wilkinson T., *Powstanie i upadek starożytnego Egiptu. Dzieje cywilizacji od 3000 p.n.e. do czasów Kleopatry*, tłum. N. Radomski, Poznań 2021.
- Wisner H., *Janusz Radziwiłł 1612-1655. Wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, Warszawa 2000.
- Zabolotnaia L., *Maria (Lupu) Radziwiłł. Viața privată în documente, scrisori și imagini*, Chișinău 2020.
- Zabolotnaia L., *The History of the Private Life of Maria (Lupu) Radziwiłł Reflected in the Images of the Epoch*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia. Sectio M”, 2017, t. 2, s. 209-221.
- Żojdź K., *Jan Mierzeński klient i rezydent Bogusława Radziwiłła w latach 1656-1665*, Oświęcim 2012.